

Keynesiaanse economische politiek nu

Een debat tussen John Eatwell en Arnold Heertje*

Voorzitter:

In het debat van vanmiddag gaat het om de kwestie van de economische politiek, in het bijzonder om de vraag of het verstandig is op dit moment een traditionele keynesiaanse politiek toe te passen.

Wij kunnen ons gelukkig prijzen dat we in ons midden twee vertegenwoordigers hebben van stromingen waarin over deze kwestie zeer verschillend gedacht wordt. Enerzijds professor *Heertje*, die bekend staat als iemand die een wat je misschien zou kunnen noemen krachtig Schumpeteriaans standpunt inneemt; anderzijds dr *Eatwell* uit Cambridge in Engeland, die aanhanger is van een traditioneel keynesiaans perspectief, waarin we de overheidsuitgaven zouden moeten opvoeren.

Beide krijgen nu achtereenvolgens het woord, en kunnen daarna éénmaal op elkaar reageren. Vervolgens is dan het woord aan de zaal.

Heertje:

Meneer de voorzitter, dames en heren, bij de voorbereiding van dit debat heb ik mij beperkt tot de Nederlandse economie en heb ik mij niet bezig gehouden met andere Westeuropese landen. Ik denk

---

* Dit debat vond plaats op 24 juni 1980 aan de Economische Faculteit van de Universiteit van Amsterdam. Voorzitter bij het debat was prof. Michael Ellman; zijn inleidende opmerkingen zijn van redaktiewege samengevat en bekort. Van de twee opposenten behoeft prof. dr. A. Heertje bij de Nederlandse lezer geen introductie; dr. J. Eatwell van de Universiteit van Cambridge (Engeland), mede-auteur met Joan Robinson van het boek *Inleiding tot de moderne economie* (Aula), was op

het tijdstip van het debat als gast-docent verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

De discussie werd gevoerd in het Engels. De vertaling kwam tot stand met medewerking van Gijs van Oenen, S. Schatz, Grace Sieberichs en Trudy Visserman. De redactie dankt de twee deelnemers aan het debat voor hun toestemming om het debat in *TPE* op te nemen; de verantwoordelijkheid voor de Nederlandse vertaling ligt geheel bij haar.

echter niet dat dit veel uitmaakt voor het onderwerp van vanmiddag. Laat ik beginnen met te zeggen dat het een genoeg *en* een uitdaging voor mij is om deze discussie over belangrijke economische problemen van tegenwoordig te voeren met zo'n eminent econoom als John Eatwell uit Cambridge.

Om een zekere theoretische achtergrond voor onze discussie te creëren wil ik nu meteen al duidelijk maken dat ik het eens ben met de *Cambridge-England* benadering van de relatie tussen de prijzen van goederen en van produktiefactoren enerzijds en de technische stand van zaken van de economie anderzijds. In het bijzonder zou ik de visie willen onderstrepen dat de inkomensverdeling tegenwoordig min of meer wordt vastgelegd door institutionele en sociale factoren en dat produktiemethoden worden gekozen op basis van de inkomensverdeling en niet andersom. In de werkelijkheid kan men heel goed handelen in overstemming met de *Cambridge-England* benadering. Die impliceert bijvoorbeeld de invoering van een rechtvaardig loon voor vrouwen, waarbij 'rechtvaardig' natuurlijk uitsluitend gebaseerd is op waardeoordelen, dus onafhankelijk van de produktiviteit. Het gevolg zou werkloosheid kunnen zijn voor deze arbeidsmarkt-kategorie, maar zo'n gang van zaken is niet in strijd met gezond economisch denken. Het kan zijn dat het werkloosheidseffekt van een rechtvaardig en eerlijk inkomensbeleid de maatschappij niet aanstaat en dat zij van dit type werkloosheid af wil raken. Daartoe zal men misschien proberen opnieuw een koppeling aan te brengen tussen het loon van vrouwen en hun produktiviteiten waarbij zodanige produktiemethoden worden gekozen dat volledige werkgelegenheid in de maatschappij weer benaderd wordt. Het lijkt dan alsof er neoklassieke principes worden toegepast, maar men zou eigenlijk ook kunnen zeggen dat ze nog steeds binnen het kader van de *Cambridge-England* benadering vallen. Om kort te gaan, ik ga uit van de *Cambridge-England* benadering waarin technologie tot op zekere hoogte de afhankelijke variabele is en de inkomensverdeling bepaald wordt door factoren van buitenaf. De praktische en politieke implicatie hiervan kan werkloosheid zijn. Van technische verandering verwachten we hoe dan ook permanent verschuivingen op de arbeidsmarkt.

Nu is ongeveer sinds de zestiger jaren de Nederlandse economie, evenals andere economieën, onderhevig aan de tendens om de inkomensverdeling te bepalen volgens criteria van maatschappelijke aanvaardbaarheid en rechtvaardigheid. Dit heeft dan weer geleid tot de ontwikkeling en toepassing van technieken waarbij minder arbeid en meer kapitaal gebruikt wordt. Hier stuiten wij op één van de oorzaken van werkloosheid. Het is een oorzaak die geworteld is in de aanbodzijde van de economie, en ik zou hier dan ook willen

spreken van *strukturele werkloosheid*, om zo dit type werkloosheid te kunnen onderscheiden van de konjunkturele of keynesiaanse werkloosheid, die te wijten is aan een algemeen gebrek aan effectieve vraag.

Terwijl konjunkturele werkloosheid om zo te zeggen een een-dimensionale zaak is, heeft strukturele werkloosheid over het algemeen verscheidene oorzaken. Zo is het mogelijk dat er bedrijven zijn die de technische ontwikkeling niet kunnen bijbenen en om die reden hun afzetgebieden verliezen wat ook weer tot werkloosheid kan leiden. Ook de tendens in de economie tot concentratie van de produktie in grote ondernemingen — de bekende marxistische stelling — kan tot werkloosheid leiden of op z'n minst tot een verschuiving op de arbeidsmarkt. Er kan ook sprake zijn van regionale werkloosheid, en tevens kan werkloosheid veroorzaakt worden door slecht management. In al deze gevallen ligt de oorzaak in de aanbodzijde van de economie, waarbij ik de aanbodzijde wil definiëren in termen van de produktiekapaciteit, haar ontwikkeling en haar samenstelling. Voor mij is de economie een schouwtoneel waarop voortdurend veranderingen plaatsvinden. Het is logisch om, in een economie waarin technische verandering een normaal verschijnsel is, uitstoot van arbeiders te verwachten. Ook ligt een herallokatie van de structuur van de produktie in de lijn der verwachtingen, en het is logisch om er vanuit te gaan de managers niet perfect zijn.

Ons hoofdprobleem is niet en kan ook niet zijn hoe de uitstoot van arbeiders te vermijden; ons voornaamste theoretische probleem en ook onze belangrijkste politieke zorg moet zijn: kunnen de uitgestoten arbeiders tijdig en in voldoende aantallen elders in de economie opnieuw een arbeidsplaats krijgen. Op dit punt krijgen we te maken met het algemene economische klimaat. Wanneer de lonen en salarissen permanent boven de produktiviteitsniveau's liggen, wordt het steeds moeilijker de uitgestoten arbeiders opnieuw werk te verschaffen. En als in de kollektieve sektor de overheidsuitgaven niet meer uit de normale bronnen worden gefinancierd, maar door zogenaamde monetaire financiering, dan is de overheid in feite bezig met het veroorzaken van en het bijdragen aan kosteninflatie, en dus aan strukturele werkloosheid. Het behoeft geen betoog dat in dit verband allerlei indexeringsmechanismen de situatie verergeren. Wanneer de olieproducerende landen 150 jaar na Cournot de combinatie ontdekken van prijs en hoeveelheid die tot maximale winst leidt — wat overigens een duidelijke indicatie is van het feit dat het vaak enige tijd duurt om een uitvinding te laten rijpen tot innovatie — dan schiet de olieprijs plotseling omhoog en verstoort de wereld economie zodanig dat de wereldhandel en daarmee ook de werkgelegenheid verminderd wordt, aangezien wij in de westerse

ekonomieën ons inkomenspeil niet aanpassen aan deze nieuwe situatie.

Ook al heb ik slechts een paar oorzaken voor de werkloosheid genoemd, uit het beeld van de ekonomie als een dynamisch en heteroog gebeuren vloeit voort dat het te eenzijdig is om te denken dat werkloosheid alleen te wijten is aan een gebrek aan vraag.

Overigens wil ik een algemeen of een specifieke gebrek aan vraag niet van mijn lijstje schrappen van factoren die werkloosheid kunnen veroorzaken. Misschien bestaat er wel een zekere verzadiging van bepaalde markten, maar zelfs in dat geval zou ik een onderscheid willen maken tussen absolute en relatieve verzadiging. Absolute verzadiging is onafhankelijk van de prijzen van de goederen; van relatieve verzadiging is er sprake als bij een lager prijsniveau dankzij gunstiger arbeidskosten het gebrek aan vraag op z'n minst gedeeltelijk zal verdwijnen.

Werkloosheid is dus volgens mij een probleem met vele facetten, waar geen enkelvoudige oplossing voor bestaat; het moet met een heel pakket van maatregelen worden aangepakt. Om er slechts een paar te noemen: een permanent inkomens- en prijsbeleid; een verlaging van de groei van uitgaven in de kollektieve sektor om monetaire financiering te vermijden; een herallokatie van de begrotingsgelden in de richting van de investeringen en een actief innovatiebeleid dat meer nadruk legt op bedrijven die technieken gebruiken waar toekomst in zit. Een van de maatregelen zou sociale innovatie kunnen zijn, in de sfeer van het besluitvormingsproces binnen de bedrijven.

Ik zou nu graag even nader willen ingaan op een strikt keynesiaans beleid. Ik herhaal dat er in de praktijk een ekonomische toestand denkbaar is die ons in staat stelt om het keynesiaanse schema toe te passen: wanneer er sprake is van onbenutte capaciteit in het algemeen, wanneer het nominale loon min of meer in overeenstemming is met de produktiviteit en wanneer de externe waarde van de valuta er geen schade van zal ondervinden, dan kan een stimulering van de effectieve vraag nuttig zijn voor het verbeteren van de werkgelegenheidssituatie en voor het herstel van het evenwicht tussen capaciteits- en vraagontwikkeling. Hierbij geldt als randvoorwaarde dat de noodzakelijke monetaire financiering door de overheid bescheiden en van tijdelijke aard is.

De vraag is of in de huidige situatie, bijvoorbeeld in Nederland, een keynesiaans beleid succes kan hebben. Mijn antwoord is nee. Er bestaat naar mijn mening *geen* algemeen overschot aan onbenutte capaciteit, en voor zover er van *gedeeltelijke* onderbezetting sprake is ligt dat voornamelijk aan aanbodfactoren en niet aan een algemeen gebrek aan vraag. Specifieke bedrijfstakken verliezen

wellicht hun afzet omdat ze het verkeerde assortiment van produkten leveren tegen te hoge prijzen. Maar deze afzetkansen gaan dan naar andere bedrijven of zelfs naar andere landen. Een stimulering van de effectieve vraag is geen algemeen antwoord op alle factoren die de feitelijke werkloosheid in ons land veroorzaken. Een toename van de vraag kan wel een extra impuls vanuit de vraagkant betekenen voor het inflatieproces, via allerlei interacties. Bepaalde interacties kunnen ook leiden tot kosteninflatie, en dus ook tot een verslechtering van de situatie met betrekking tot structurele werkloosheid. Ook al *kan* zo'n beleid van stimulering van de effectieve vraag leiden tot een daling van de conjuncturele werkloosheid, dan nog resteert de boeiende theoretische en empirische vraag: hoeveel *meer* structurele werkloosheid en hoeveel *minder* conjuncturele werkloosheid ontstaat er wanneer zo'n beleid gevoerd wordt? Ik denk dat hier de mogelijkheid tot een zeer interessante kosten/batenanalyse voor ons ligt, waar ekonomen tot nu toe nog geen acht op hebben geslagen.

Een beleid dat de effectieve vraag stimuleert zou, in geval van een reeds zwakke internationale waardering van de valuta, kunnen leiden tot een verdere verzwakking; maar laten we even aannemen dat de Nederlandse economie zich op dit punt een keynesiaans beleid kan veroorloven. We moeten ons dan realiseren dat, zodra de goudmijn van het aardgas uitgeput is, de werkelijke toestand van de economie met betrekking tot onze exportsituatie naar voren komt, en mijns inziens wordt dat een nationale striptease. Dan zal het duidelijk worden dat onze bedrijven diep in het rood staan. Daar komt bij dat als we het hebben over effectieve vraag, dat we dan in de huidige situatie niet de particuliere consumptie bedoelen. Het gedrag van de consumenten geeft aan, dat zij over voldoende koopkracht beschikken. Dankzij het zogenaamde officieuze of zwarte circuit, oftewel de 'sekundaire' of 'informele' economie verdient de konsument veel meer dan officieel bekend is. We moeten dus niet uit zijn op een toename van de effectieve vraag in 't algemeen, maar ten hoogste op een stimulering van bepaalde zeer zorgvuldig gekozen specifieke componenten van de effectieve vraag, zoals bepaalde investeringsprojecten in de kollektieve sektor.

Wanneer dit nu in onze huidige economische omstandigheden bereikt kan worden door een verlaging van de salarissen van de ambtenaren in de kollektieve sektor met pakweg 10%, of door een vermindering van de overdrachtsinkomens, dan kan dat zeer effectief zijn. Maar als zo'n uitgave er simpelweg *bovenop* komt, dan kan hij alleen maar leiden tot een verdere stijging van het toch al te hoge niveau van monetaire financiering. Onze monetaire financiering is denk ik al te hoog, en al gedurende te lange tijd toegepast. Een verdere toename kan onze toch al

ongunstige economische situatie slechts schade toebrengen, zowel in de marktsector als in de kollektieve sector, in het zogenaamde 'reële overheidsbestedingen'-gedeelte. Ik ga er hierbij natuurlijk van uit, dat het onmogelijk is een belangrijke toename van de uitgaven in de kollektieve sector op de normale manier te financieren door middel van belastingen en leningen. Een toename van de belastingen zou direkt of indirekt leiden tot een toename van de arbeidskosten, en de overheid leent nu al teveel op de kapitaalmarkt.

Ter voorbereiding van onze discussie wil ik nog een andere opmerking maken. Het is algemeen gebruikelijk te denken dat degenen die in de *partikuliere* sector werken alleen maar uit zijn op hun eigen belang. Ze streven maximalisering van winst of groei, of een ander individualistisch doel na. Ondernemers worden vaak oplichters genoemd. Degenen die in de *kollektieve* sector werkzaam zijn zouden telkens het algemeen belang op het oog hebben. Naar mijn mening is dit beeld van de werkelijkheid onjuist. Een betere hypothese om van uit te gaan is dat ook in de kollektieve sector politici en bureaurokraten graag hun eigen positie willen verbeteren. Het doel waar zij naar streven wordt bepaald door het institutionele kader van hun positie in de bureaucratie. Politici willen graag een maximaal aantal stemmen en bureaurokraten een maximale invloed en macht, of een zo groot mogelijk budget. De beslissingen die door politici en bureaurokraten genomen worden kunnen beter verklaard worden op basis van deze individualistische aannames. Vanuit dit gezichtspunt behoeft het niet benadrukt te worden dat het keynesiaanse beleid van overheidsfinanciering via begrotingstekorten geprefereerd zal worden boven een restriktief en matigend beleid. Politici kunnen zichzelf populairder maken door kollektieve goederen en publieke fondsen ter beschikking te stellen, en zelfs bureaurokraten maken een goede indruk wanneer zij het volk iets voor niets aanbieden. Ik herinner mij dat een van onze voormalige ministers van financiën (het zou een beetje een probleem zijn om zijn naam hier te onthullen) eens onder vier ogen tegen mij zei: "Ik weet dat het niet helpt om nog eens vierhonderd miljoen gulden uit te geven, maar we moeten iets doen, en bevolking noch parlement zal er bezwaar tegen maken" — en dat werd een van de belangrijkste oorzaken van de verdere toename van de inflatie in die periode. Ik denk dat dit een duidelijke illustratie is voor de denkbeelden die naar voren worden gebracht door de economische theorie van de kollektieve besluitvorming. Die zegt dat er een sterke tendens is om meer te besteden in de kollektieve sfeer dan het geval zou zijn als er een nauwgezette berekening van de sociale kosten en baten uitgevoerd

had kunnen worden. En verder dat we, net als in de particuliere sektor, ook in de kollektieve sektor institutionele randvoorwaarden moeten stellen aan het gedrag van politici en bureaukraten, omdat zij anders net zo goed hun positie zouden misbruiken.

Wanneer wij kijken naar de wereld als geheel dan zijn er slechts een paar individuen wiens positie zodanig is dat zij beslissingen kunnen nemen en uitvoeren die minder gekleurd zijn door politieke overwegingen dan de beslissingen die genomen worden door het politici-voetvolk. Ik doel hier op de direktoren van de centrale banken, zoals Paul Volcker en Zijlstra. Als die denken dat het effectief en sociaal wenselijk is om de rentevoet te verhogen tot boven het inflatiepeil, dan doen ze dat. Zij zijn niet afhankelijk van de uitkomst van politieke processen of van de akties van belangengroepen. Zij proberen de groei van het geldaanbod te beperken, en zonder nu in het algemeen te pleiten voor de monetaristische benadering van economische problemen, ben ik een sterk voorstander van hun restriktief monetair beleid; dat is de enige beleidsmaatregel die nog over is om aan inflatie en werkloosheid tegelijkertijd het hoofd te bieden.

De positieve effecten van een dergelijk beleid kunnen worden versterkt wanneer we bereid zijn lonen en salarissen aanzienlijk te matigen en de kwaliteit van onze produktiekapaciteit zowel in de kollektieve als in de particuliere sektor te verbeteren door het ontwikkelen van een innovatiebeleid. Meer nadruk moet gelegd worden op sectoren die goede vooruitzichten hebben, en er zou minder geïnvesteerd moeten worden in ten dode opgeschreven delen van onze economische structuur. En laat me bovenal onderstrepen dat we uitsluitend kunnen herstellen van de huidige recessie als we aanvaarden dat de toekomst onzeker is. Dat wil zeggen: als we geen *risiko's* nemen, dan gaan we alleen nog maar in de richting van stagnatie en armoede. Onze samenleving moet leren opnieuw de moed te hebben voor *risiko's* en zij moet een beloning in het vooruitzicht stellen voor diegenen die *risiko* nemen en succes hebben. Niemand kan zeker zijn van succes wanneer hij bepaalde produktiemethoden ontwikkelt en specifieke innovaties introduceert. Maar *als* ondernemers, managers en technici in dit opzicht succes hebben, dan moet er een algemeen klimaat van erkenning zijn en de financiële straf moet dan niet te zwaar zijn. Een keynesiaans beleid zou ook in dit laatste opzicht rampzalig zijn omdat de particuliere sektor daarbij niet meer gekonfronteerd zal worden met *risiko* en onzekerheid, verzekerd als ze is van afzet op de korte termijn; maar ze is dan eveneens verzekerd van een totale en definitieve ineenstorting op de lange termijn. Dank u.

Voorzitter:

Dank u zeer, dat was een zeer duidelijke en heldere uiteenzetting van dit gezichtspunt. Dr. Eatwell zal vervolgens zijn visie verdedigen, die hier wel wordt beschouwd als een ouderwetse keynesiaanse kijk op de zaken.

Eatwell:

Om te beginnen wil ik mij tegenover u excuseren voor het feit dat dit debat vanwege mijn deelname eraan in het Engels gevoerd wordt, en misschien moet ik mij ook verontschuldigen voor mijn aanmatiging om details van het economisch beleid in Nederland te komen bespreken terwijl mijn detailkennis met betrekking tot economische vragen en discussies in Nederland nogal gering is. Ik heb wel mijn best gedaan om aan het laatste iets te doen, door de jaarverslagen van De Nederlandsche Bank te bestuderen. Maar ik ben bang dat deze de zaken niet veel duidelijker hebben gemaakt...

Wat ik ga betogen, is dat de economische problemen van Nederland, en in feite die van West-Europa en zelfs die van het westerse wereldsysteem — als je dat zo mag noemen, ik heb daarbij dan tevens het oog op de Verenigde Staten en Japan, en Australië en Nieuw-Zeeland —, dat de economische problemen van ieder afzonderlijk land binnen dit systeem alleen begrepen kunnen worden in het licht van wat er in het hele systeem gebeurt. En ik zal betogen dat wat in de laatste twintig jaar, en in het bijzonder in de laatste tien jaar, met het systeem als geheel is gebeurd, ons de sleutel geeft tot het begrijpen waarom het zo noodzakelijk is weer een keynesiaans beleid te gaan voeren — niet simpelweg voor één land, maar voor het systeem als geheel.

Het fundamentele theoretische kader van waaruit ik mijn opmerkingen zal maken ziet er als volgt uit. Het idee is dat een economie (iedere economie) zou moeten werken met een hoog niveau van effectieve vraag en met een hoge groei van de effectieve vraag, als dat mogelijk is. Onder zeer bepaalde omstandigheden is dat niet mogelijk, en die bepaalde omstandigheden, waarin een overheid in zekere mate minder speelruimte heeft om een hoog niveau en een hoge groei van de effectieve vraag te handhaven, doen zich typisch voor wanneer de *betalingsbalanspositie* zwak is. Wanneer je een zwakke betalingsbalanspositie hebt dan zul je uiteindelijk op het matje moeten komen bij een externe betaalmeeester, en dan zul je ook moeten afbetalen. Je kunt niet voortdurend een hoog niveau van effectieve vraag handhaven als daardoor een hoog tekort op je betalingsbalans ontstaat dat op de lange termijn niet kan worden gefinancierd.

Wanneer we nu kijken naar het westerse systeem als geheel, en we

negeren betalingen die erin of eruit gaan òf naar kommunistische landen òf naar derde wereld-landen die grondstoffen produceren, dan is het duidelijk dat de overschotten en tekorten in dit wereldsysteem opgeteld nul moeten opleveren, omdat het tekort van het ene land het overschot van het andere is. In deze omstandigheden zullen de *tekort*-landen natuurlijk proberen om hun tekorten weg te werken, en de *overschot*-landen zullen proberen hun overschotten te behouden. Overschotten zijn vooral nuttig omdat zij politici precies die keuzeruimte geven – waar professor Heertje het net over had – die het mogelijk maakt om een beleid te voeren waarvan zij denken dat het in het belang van het land is; landen die beperkingen worden opgelegd door tekorten daarentegen hebben een veel beperkter keuze-skala en kunnen zeker niet per definitie een beleid voeren dat gericht is op volledige werkgelegenheid.

Wanneer we nu een situatie zouden hebben waarin tekorten en overschotten simpelweg ieder jaar vereffend moesten worden, dan is snel in te zien dat een wereldsysteem waarin sommige landen er naar tenderen structureel overschotlanden te zijn, dit wil zeggen dat zij altijd overschotten hebben (waar deze tendens vandaan komt daar zal ik het zo dadelijk over hebben), en sommige landen er naar tenderen structureel tekortlanden te zijn (omdat zij telkens een nogal zwakke betalingsbalans-positie zullen hebben), dat in die situatie zo'n systeem een sterke deflationaire beweging zou vertonen. De zwakke landen zouden er namelijk altijd toe neigen om hun niveau van bedrijvigheid en hun werkgelegenheid te verlagen en hun importen te verminderen door het verlagen van het reële inkomen van hun burgers, en de gemakkelijkste manier om dat te doen is ze werkloos te laten zijn. Een dergelijk systeem zou dus een fundamentele ingebouwde neiging tot deflatie bezitten.

Wanneer we nu naar het wereldsysteem kijken dan moeten we ons allereerst afvragen: doet zich een tendens voor in de richting van een structuur van overschotten en tekorten die niet tendentieel wordt opgeheven door bijvoorbeeld variaties in de wisselkoersen? Zo ja, waar komt die vandaan en hoe kan die bestreden worden? Laat ik allereerst het tweede deel van deze vraag bekijken.

Je kunt de situatie altijd meester blijven wanneer er manieren bestaan om de tekorten continu te financieren. Wanneer de tekortlanden op de een of andere manier altijd geld zouden kunnen lenen om hun tekorten te financieren, bijvoorbeeld van een internationale autoriteit, dan zouden ze een hoog niveau van effectieve vraag kunnen handhaven wat ook de export van overschotlanden op peil zou houden, waardoor iedereen tevreden zou blijven en het wereldsysteem zou blijven werken met een hoog niveau van werkgelegenheid en bedrijvigheid.

In essentie is dit een beeld van wat er is gebeurd in West-Europa na

afloop van de tweede wereldoorlog. De internationale autoriteit die al deze tekorten financierde was de regering van de Verenigde Staten. De regering van de VS werkte met zeer grote tekorten, niet alleen op de lopende rekening, maar ook op de kapitaalrekening; ze gaf met kwistige hand geld uit met name in Europa en ze bood ook het hulp via het Marshall-hulpprogramma. Op deze manier slaagde de VS erin het totale bedrijvigheidsniveau over de hele wereld op peil te houden om zo de Westeuropese landen tekorten erop na te kunnen laten houden tijdens hun wederopbouw, en ze hield over het algemeen het totale niveau van de effectieve vraag op peil gedurende de vijftiger jaren tot in de zestiger jaren. Met andere woorden, de deflationaire tendens die kan worden veroorzaakt door de restrikties die voortvloeien uit betalingsbalansposities werd nauwelijks werkelijk gevoeld tijdens de vijftiger en zestiger jaren, omdat de Verenigde Staten de rol speelde van wereldbankier, en de VS kon dit doen omdat de dollar overal als betaalmiddel werd geaccepteerd. Dit hele proces was bepaald geen kwestie van onbaatzuchtigheid: de VS slaagde erin met ongedekte cheques de halve wereld op te kopen. Maar door dit laatste te doen vormden de Amerikanen ook voor de rest van ons een enorme steun, door het niveau van de effectieve vraag op wereldschaal op peil te houden. Dat is dus het tweede deel van het probleem; dat probleem kan je overwinnen als je een betaalmester voor de wereld hebt.

Maar laten we terugkeren naar het eerste deel van de vraag. Kunnen er structurele overschotten en tekorten *ontstaan*, en zo ja, waar komen die dan *vandaan*? In het licht van onze ervaring sinds de tweede wereldoorlog is het antwoord duidelijk. Er kunnen structurele tekorten en overschotten ontstaan, en ze komen voort uit verschillen in industriële prestaties tussen verschillende landen. Met 'industriële prestatie' bedoel ik in principe de hoogte van de investeringen en de productiviteitsgroei in de verschillende industrielanden. Wat we nu sinds de tweede wereldoorlog hebben gezien is een zeer groot verschil in productiviteitsgroei tussen verschillende industrielanden. Vooral Duitsland en Japan hebben een zeer grote productiviteitsgroei te zien gegeven, die samenging met een hoog investeringspeil, dat op haar beurt verzekerd werd door het handhaven van een hoog niveau van de effectieve vraag in die landen. De landen daarentegen die het er slecht afbrachten, namelijk Engeland en vooral de Verenigde Staten, gaven een zeer geringe productiviteitsgroei te zien, een nogal laag investeringsniveau, en in feite een gestage industriële achteruitgang.

Wat er nu gebeurd is, is dat er de afgelopen twintig jaar een dramatische verschuiving is opgetreden in de verhoudingen van de aandelen in de totale industriële wereldproductie. Engeland had

bijvoorbeeld in het begin van de jaren vijftig een aandeel van rond 15% in de totale industriële wereldproductie; dit aandeel ligt nu op ongeveer 7%. De Verenigde Staten is nog sterker gekelderd en viel van rond 30% naar iets van 12 of 13%.

Ik noem dit een structurele kwestie omdat het een situatie is die niet gecorrigeerd kan worden door prijsveranderingen. Het begrip *produktiviteitsstijging* wordt natuurlijk gewoonlijk in verband gebracht met kosten en prijzen. Maar produktiviteitsstijging is in feite een surrogaat voor het veel verder strekkende begrip *konkurrentievermogen*. Een stijging van de produktiviteit staat ook voor een modern machinepark, voor ontwerp kwaliteit en voor de bijdetijdsheid van geëxporteerde consumptie- en kapitaalgoederen. Een land dat de groei van de effectieve vraag op een hoog peil houdt, gepaard aan een hoog investeringsniveau, zal een jongere kapitaalvoorraad hebben, modernere goederen produceren en in staat zijn die te verkopen ook al zijn ze duurder. We weten bijvoorbeeld allemaal dat we liever een Sony TV hebben dan pakweg een Philips, ook al kost een Sony 20 tot 30% meer. We weten allemaal dat we liever een Volkswagen hebben dan een auto van British Leyland, ook als die Volkswagen behoorlijk wat duurder is. De reden hiervoor is niet alleen dat een auto van British Leyland nogal snel uit elkaar valt, maar ook dat zo'n auto er nogal ouderwets uitziet en omdat het doodgewoon geen up to date model is.

Wat voor consumptiegoederen geldt, geldt des te meer voor kapitaalgoederen. Want als je een fabriek opzet dan is het van groot belang dat je de modernste machines hebt, omdat je dáármee moderne produkten kan maken; vandaar die hoge eisen aan kapitaalgoederen. Wat er nu sinds de tweede wereldoorlog is gebeurd, is dat *die* landen die in staat zijn geweest om een hoge groei van de effectieve vraag in stand te houden, een sterkere konkurrentiepositie hebben opgebouwd. Dat zijn dan ook de landen met een overschot geworden, en dus landen met een relatief sterke positie. Landen daarentegen die relatief zwak zijn geworden, met name Engeland en nu ook de Verenigde Staten (de VS had bijvoorbeeld in 1978 voor het eerst sinds 1835 een tekort op de handelsbalans voor industriële produkten), hebben een lager niveau van bedrijvigheid en een lager investeringsniveau; zij zitten in een vicieuze cirkel van relatieve industriële achteruitgang.

Wat ik nu wil beweren is dat dit structurele probleem van de wereld-economie met name duidelijk werd met de relatieve neergang in de VS tegen het eind van de zeventiger jaren. De verschuiving in de industriële krachtsverhoudingen dankzij de structurele factoren waar ik het net over had leidde tot de monetaire instabiliteit die de jaren zeventig heeft gekenmerkt. Die monetaire instabiliteit was niet *oorzaak* maar *gevolg* van het probleem. Verder was het systeem

instabiel geworden doordat het onverhoeds verschillende klappen te verduren kreeg, in het bijzonder de olieprijsstijging. Maar die stijging van de oliepreizen heeft de crisis niet *veroorzaakt*. In feite leidt het optreden van de OPEC in het algemeen *niet* tot een vermindering van de koopkrachtige vraag in de westerse wereld. Bijvoorbeeld, in 1978 vertoonde de handelsbalans van de OPEC met de geïndustrialiseerde landen in feite een tekort. De OPEC-landen besteedden meer bij ons dan ze aan ons verdienden. Nu heeft de recente prijsstijging de situatie omgekeerd, maar dat zal niet lang duren en daarom kan ik de verheugende mededeling doen dat volgens mij de OPEC tegen 1981, '82 wel weer een tekort zal hebben op de handelsbalans met de geïndustrialiseerde wereld.

We kunnen dus de Arabieren niet de schuld geven, het ligt niet aan hen. Dat het systeem een van buiten komende schok moet inkasseren, dat is waar, maar het systeem *was* al in zichzelf instabiel, en het is dit instabiele systeem dat die schok moet opvangen. In reactie op deze situatie is nu een stelsel van structurele overschotten en tekorten ontstaan van het type waarover ik in het begin sprak, maar er is geen betaalmeester meer. In die zin, dat de VS niet langer onafgebroken geld kan blijven uitgeven en er daarbij van uitgaan dat zijn cheques nooit zullen worden ingewisseld. Want particulieren en centrale banken zijn niet langer bereid om VS-dollars aan te houden vanwege de relatief zwakke positie van die munt. Daardoor kan de VS niet blijven doorgaan met het voortdurend inpompen van effectieve vraag in het wereldsysteem, waaraan wij de naoorlogse hoogconjunctuur te danken hebben gehad. En zo waren we in de zeventiger jaren getuige van een afname van de doorsnee-groei op wereldschaal; landen met een tekort hebben wanhopig een deflatie-politiek gevoerd, in een poging om hun betalingsbalansen weer in evenwicht te brengen, en daarmee ook een eind te maken aan de algemene verwarring op de internationale geldmarkten die het gevolg was van de structureel uit het lood geslagen betalingsbalansen.

Daar kwam dan nog bij, dat — gepaard aan de afnemende groei van de produktie — de aanspraken die men zowel nationaal als internationaal op die produktie wilde doen gelden, de omvang ervan te boven gingen. Ik bedoel daarmee dat internationaal gezien de Arabische wereld (althans de OPEC) probeert een bepaald aandeel in de produktie op wereldschaal te bemachtigen, dat de geïndustrialiseerde landen hun deel van het reële inkomen op peil willen houden, en dat dit opgeteld op meer dan 100% uitkomt. *In het binnenland* proberen de werknemers hun reële inkomensstijging te handhaven, en ondernemers hun gebruikelijk aandeel in de winsten te handhaven, terwijl de produktie daalt, zodat dit opgeteld op meer dan 100% uitkomt. Bij een vertraging in de groei

van de produktie, veroorzaakt door een deflationaire regeringspolitiek, was dan ook inflatie het gevolg. Want als zich het geval voordoet dat men hetzij internationaal, hetzij nationaal alles bij elkaar meer wil hebben dan er geproduceerd is, dan is dat tegenstrijdig en die tegenstrijdigheid kan alleen maar opgelost worden door in termen van geld voortdurend tegen elkaar op te bieden. Werknemers eisen hogere nominale lonen om hun reële inkomensdaling weer goed te maken, de OPEC vraagt hogere prijzen voor de olie om haar aandeel in de wereldproduktie dat ze was kwijt geraakt door de daling in de groei van de reële produktie, weer terug te krijgen. Het is dus de vertraging in de groei van de reële produktie geweest, die de inflatie heeft teweeggebracht. Een vertraging die optrad in een situatie waarin verschillende groepen nationaal en internationaal tegen elkaar opboden om hun deel te krijgen in de, verminderde, groei van de totaal beschikbare produktie.

Hoe heeft men hierop gereageerd? We zitten in een situatie waarin het wereldsysteem een hoogkonjunctuur achter de rug heeft die gehandhaafd werd door een hoog niveau van de effectieve vraag; dat systeem zit nu in heel bepaalde moeilijkheden en die moeilijkheden zijn veroorzaakt door de internationale structurele problemen die op hun beurt veroorzaakt zijn door de grote verschillen in industriële krachtsverhoudingen, en *deze* zijn weer het produkt van hoge niveau's van de effectieve vraag. De landen die een politiek hebben gevoerd gericht op handhaving van een hoge groeivoet van de effectieve vraag (zoals Japan, zoals bekend beschermd door hoge importmuren), hebben structureel succes geboekt in die zin dat ze beschikken over een sterk concurrerende industrie. Maar hoe hebben westerse regeringen op dit structurele probleem gereageerd? Op drie verschillende manieren.

Allereerst wordt ons wat het beleid betreft te verstaan gegeven dat we moeten bezuinigen op de overheidsuitgaven. Bezuinigingen op overheidsuitgaven is een soort panacee geworden voor alle economische problemen. Is er inflatie: bezuinig! Is er werkloosheid: bezuinig! Zijn er problemen met de betalingsbalans: bezuinig! Heerst er malaria: bezuinig! Kortom: het algemene middel van de zeventiger jaren.

Maar er zit wel een redenering achter; het moet de weg vrij maken voor investeringen. Dat klinkt best redelijk. Daarnaast moeten de lonen omlaag. De reële lonen moeten omlaag, de werknemers vragen teveel, die inhalige luie donders werken niet hard genoeg, hun looneisen zijn te hoog. Via deze weg zullen de winsten toenemen of op peil blijven, en zo de investeringen aangemoedigd worden. Ten derde wordt ons verteld dat we de geldhoeveelheid aan banden

moeten leggen, want dat zal het tempo van de inflatie omlaag brengen en bovendien ook nog de werkgelegenheid op peil houden (of zelfs doen toenemen, zoals professor Heertje zojuist beweerde).
doen toenemen, zoals professor Heertje zojuist beweerde).

Wat nu opvallend is aan deze drie vormen van beleid — bezuinigingen op overheidsuitgaven ten behoeve van de investeringen, loondaling ten behoeve van winsten en investeringen, en een monetair beleid dat de produktie niet beïnvloedt of verbetert maar alleen het prijspeil verlaagt — is dat ze alle drie uitgaan van de veronderstelling dat de ekonomie draait op een niveau van volledige bezetting. En dat in een toestand van wereldwijde recessie... Aangezien zelfs een kind kan zien dat de ekonomieën in de westerse wereld *niet* volledig bezet zijn, wat is er dan aan de hand: 'strukturele werkloosheid'. Strukturele werkloosheid wordt naar voren geschoven als verklaring waarom die tegenstrijdige politiek gevoerd wordt. Strukturele werkloosheid is dan te wijten aan aanpassingsproblemen, technologische problemen, enzovoort. Ik heb de *American Economic Review* van 1930 eens wat door zitten bladeren. Daar stonden in dat jaar zo'n zestig artikelen in; *vijftien* daarvan gingen over strukturele werkloosheid. En nu haalt men opnieuw de strukturele werkloosheid van stal. En waarom? Omdat men met een beroep op 'strukturele werkloosheid' wil verklaren waarom ekonomen drie vormen van keynesiaanse deflationaire politiek aanbevelen in een situatie *waarin er werkloosheid heerst*. Maar het probleem is nu juist dat het precies deze maatregelen zijn die het probleem verergeren.

Ga maar na wat een matigingspolitiek teweegbrengt. Een overheidsbeleid gericht op matiging leidt tot een daling van het niveau van de effectieve vraag; daardoor dalen de investeringen, en vermindert de prikkel tot strukturele aanpassingen van de ekonomie, zelfs bij strukturele werkloosheid. Een matigingsbeleid van de overheid draagt dus niet bij tot verbetering van de situatie, maar vermindert juist de prikkel tot investeren door het niveau van de effectieve vraag te verlagen. Bovendien vermindert een laag niveau van de effectieve vraag de mate waarin de produktiviteit toeneemt, de mate waarin de produktie stijgt waar de verschillende groepen hun deel van willen hebben, en het vermogen van elke ekonomie om haar konkurrentiepositie te handhaven, te verbeteren of te herstellen langs de weg van het verder opbouwen van haar industriële sektor. Het meest paradoxaal is wel, ten derde, dat een deflationaire politiek, of een politiek gericht op een laag niveau van effectieve vraag, het overheidstekort doet toenemen. Dit overheidstekort, waarvan men het zo belangrijk vindt dat het omlaag gaat, wordt juist vergroot door deflationaire politiek. Het is makkelijk in te zien hoe dat komt: als je deflatie tot stand

brengt verlaag je automatisch je belastingopbrengsten, want mensen die zonder werk zitten betalen geen belastingen, en je uitgaven aan sociale zekerheid gaan omhoog. Als er in Nederland op dit moment meer werkgelegenheid zou zijn, dan zou het tekort van de overheid kleiner zijn, en niet groter. De deflatiepolitiek die de problemen in de westerse economieën zou moeten verhelpen, zit dus precies zo in elkaar dat die problemen erdoor worden vergroot. Dat geldt ook voor matiging van de lonen, want loondaling vermindert de effectieve vraag, daardoor de investeringsprikkel, waardoor de groei van de produktiviteit vermindert, en die laatste is nu juist het eigenlijke probleem. Misschien gaan de winsten wat omhoog, maar wat moet de ondernemer doen met die winsten, als hij er niet zeker van is dat hij zijn produkten kwijt kan op de markt? Hij kan ze 'investeren' in grond of meenemen naar Monte Carlo, wat op zich een aardig idee zou zijn, maar er is hoe dan ook geen reden te veronderstellen dat er een simpel verband zou zijn tussen winsten en investeringen als er niet tegelijkertijd sprake is van een bevredigend niveau van de effectieve vraag om er zeker van te zijn dat wanneer je die winsten hebt geïnvesteerd, je de produkten ook werkelijk kunt verkopen.

Tenslotte, loonsverlaging als middel om internationaal te kunnen concurreren mag dan een manier geweest zijn om de economie in de jaren '60 op te peppen toen er op wereldschaal een algehele hoogconjunktuur heerste en je een deel van de bedrijvigheid naar je toe kon trekken toen de economie groeide. Maar in een situatie waarin de wereldeconomie erg langzaam groeit, is een poging om te groeien door markten op anderen te veroveren gedoemd te mislukken als gevolg van de geringe mate waarin de wereldvraag naar industriële goederen toeneemt.

Wat hebben we dus nodig? Hoe kunnen we er weer bovenop komen in Nederland, want dat is wel nodig. Wat we duidelijk nodig hebben is een hoge groei van de effectieve vraag. Dat zal de investeringen stimuleren, en een hoge produktiviteitsstijging opleveren. Dat zal de produktie opleveren die nodig is om aan de binnenlandse maatschappelijke vraag te voldoen, en zorgen voor het concurrentievermogen op buitenlandse markten die uit die hoge produktiviteitsstijging voortvloeit. Dat geldt natuurlijk niet alleen voor de buitenlandse markt, maar ook voor de binnenlandse, want als je concurrerend bent dan betekent dat niet alleen dat je in het buitenland je produkten kunt verkopen maar ook dat je in staat bent om je importen te verminderen door zelf in die produkten te voorzien. En indien er structurele veranderingen nodig zijn — waar ik zeker niet van overtuigd ben — dan zou dat zeer vergemakkelijkt worden door een hoog niveau van de effectieve vraag. Het is een grote misvatting van marxistische ekonomen dat

strukturele veranderingen tot stand komen in periodes van laagkonjunctuur; de laagkonjunctuur beviest industriële structuren, maakt ze rigide. Juist in een hoogkonjunctuur kent de economie de flexibiliteit om technologische en maatschappelijke veranderingen teweeg te brengen, evenals menselijke veranderingen, in de zin van verschuivingen binnen de beroepsbevolking.

Om tot een afronding te komen: is het mogelijk om in Nederland een economische politiek te voeren gericht op een hoog niveau van de effectieve vraag? Mij lijkt van wel. Het eerste probleem waar je in *Engeland* aan zou denken is dat op korte termijn onze betalingsbalans onverantwoord zou verslechteren. In Nederland is dat niet zo'n groot probleem, en daarom zal het stimuleren van de groei van de effectieve vraag niet zulke ernstige problemen opleveren als het geval zou zijn in een zwakkere economie. Op de lange termijn is het enige wat voor Nederland iets oplevert een sterke toename van de effectieve vraag. Want zonder dat verschrompelt de industriële sektor, ten gevolge van de politiek die professor Heertje bepleit; en met een inkrimpende industriële sektor en met het opraken van het aardgas zullen de armen van Europa niet in Italië, Ierland of Engeland te vinden zijn, maar misschien wel in Nederland. Dan zal niet alleen jullie voetbalelftal in de versukkeling raken, ik bedoel: België op weg naar de finale... Dus op korte en op lange termijn zal de strukturele werkloosheid met een toename van het niveau van de effectieve vraag als sneeuw voor de zon verdwijnen, omdat deze gekreëerd is als een theoretisch hersenspinsel waarmee een nogal repressieve en deflationaire politiek gerechtvaardigd kon worden. Een en ander zal gebeuren als die effectieve vraag gericht wordt op de *industrie*, want het is de industrie die de economie haar economische dynamiek geeft, het is de industrie die de economie haar concurrentievermogen geeft. Een sterke groei van de effectieve vraag lijkt mij de enige fundamentele oplossing voor de economische problemen in Nederland. Ook op wereldschaal is dat de sleutel voor de oplossing van de westerse problemen, maar dan moet men wel de strukturele moeilijkheden te lijf gaan die voortkomen uit het probleem van de internationale handel. Maar dat is een heel ander struktureel probleem dan het soort strukturele werkloosheid waar ik het eerder over had.

Voorzitter:

Elke spreker krijgt nu maximaal tien minuten om kort te reageren op de inleiding van de ander.

Heertje:

Voorzitter, ik denk dat ik eerst moet aangeven in welk opzicht ik

het eens ben met John Eatwell. Dat betreft namelijk de rol die de effectieve vraag op de langere termijn kan spelen om de economie draaiende te houden. Mijs inziens wordt de kollektieve sektor relatief steeds belangrijker. Vanuit het gezichtspunt van de individuele welvaart der economische subjekten is de produktie van kollektieve goederen op de langere termijn veel belangrijker dan de produktie van individuele goederen. Op langere termijn zullen we dus moeten denken in termen van een vergroting van de effectieve vraag in de zin van meer overheidsuitgaven. Ik denk alleen dat *dat* niet ons probleem is. Het belangrijkste probleem is: is het mogelijk om — uitgaande van de huidige situatie — een economie te bereiken waarin de overheidssektor een dergelijke politiek ook werkelijk kan voeren? Ik zie als voorwaarde daarvoor — en zeker op langere termijn — dat de kollektieve uitgaven, dat de effectieve vraag, gefinancierd moet worden zonder gebruik te maken van monetaire financiering en dus gebaseerd moet zijn op een gezonde financiële politiek. Welnu, vanuit dat gezichtspunt staat de huidige situatie het ons niet toe om het niveau van de effectieve vraag te verhogen, noch in de partikuliere noch in de kollektieve sektor. Als we nu terugkijken op de jaren zestig dan zien we dat toen reeds tijdenlang zowel in de partikuliere als in de kollektieve sektor de aanspraken waar John Eatwell over sprak opgeteld boven de 100% uitkwamen. We vragen al sinds tijden teveel van onze economie, en we gedragen ons alsof we nog in het paradijs zijn. Voor dat gedrag moeten we nu de prijs betalen. De betaalmeester is nu vertrokken, maar wat deed hij daarvoor? Hij schiep teveel dollars op wereldschaal, om de oorlog in Vietnam te financieren. De betaalmeester verklaarde dat hij de onderontwikkelde landen wilde helpen, en stuurde vele dollars de wereld in — maar in feite teveel dollars. De waarde van de dollar is sindsdien enorm gedaald. De problemen waar we op dit moment mee worden gekonfronteerd zijn dus deels te wijten aan wat de betaalmeester sinds de jaren '60 deed. We zijn nu op zoek naar maatregelen die de vraag in evenwicht brengen met de ontwikkeling van de produktiekapaciteit.

Ik ben het met Eatwell eens dat onze problemen niet primair te wijten zijn aan de Arabieren. Ik zou de laatste zijn om dat te zeggen; we kunnen de Arabieren niet de schuld geven van onze huidige economische problemen, en we kunnen ze niet de schuld geven van de olieprijsstijging als zodanig. Het is normaal dat ze als monopolisten een leuke winst proberen te behalen. Ik heb geen moeite met monopolistisch gedrag. De vraag is alleen: hoe *reageren* we op een dergelijke prijspolitiek? Accepteren we het feit dat de OPEC-landen rijker worden, en dat wij dus armer worden, of accepteren we dat niet? Ik beweer, dat zolang we dat niet

accepteren, onze situatie nog verder zal verslechteren. Als we blijven zeggen dat ons inkomen omhoog moet als de olieprijs stijgt, en we blijven proberen dat in onze economie door te voeren, dan is dat een zeer slechte zaak. Ik ben sterk voor een politiek waarbij we accepteren dat wanneer zij rijker worden, dat wij dan armer worden. Zo'n benadering zou ons in de toekomst meer investeringsmogelijkheden geven. Zo niet dan zou niemand meer willen investeren. De olieprijsstijging zou dus geen reden moeten zijn om de effectieve vraag te verhogen, maar ze zou een reden moeten zijn voor matiging en beperkingen onzerzijds.

Nu is er min of meer impliciet een interessante theoretische kwestie aan de orde, en dat is de vraag of structurele werkloosheid nu een verschijnsel is van de korte termijn, of het een probleem is van aanpassing, en of we in de loop van de tijd die structurele werkloosheid kunnen kwijtraken. Mijns inziens is de structurele werkloosheid een korte termijn-probleem als de oorzaken die er aan ten grondslag liggen korte termijn-oorzaken zijn. Als onze reactie zodanig is dat we op de korte termijn van de structurele werkloosheid af zijn, dan is het een korte termijn-verschijnsel. Maar als we niet op de juiste manier reageren op de oorzaken van structurele werkloosheid, dan blijven we ook op de langere termijn opgescheept zitten met structurele werkloosheid. Als de lonen voortdurend hoger zijn dan de produktiviteit zal de technologische verandering zich ontwikkelen in de richting van meer arbeidsbesparende machines, en in dat geval zal de structurele werkloosheid een verschijnsel zijn dat ook op de langere termijn blijft spelen. De vraag is dus of kompenserende factoren de klus kunnen klaren en of ze dat doen op de korte of op de langere termijn. Vanuit een theoretisch gezichtspunt zou je de vraag kunnen opwerpen of de evenwichtstendens waarop Eatwell mijns inziens zich op dat punt baseert, al dan niet permanent verstoord is door de oorzaken die ten grondslag liggen aan de structurele werkloosheid. Ik ben geneigd om deze vraag bevestigend te beantwoorden. Mijns inziens kan de technische verandering dagelijks het beeld veranderen en kan zij dagelijks leiden tot nieuwe verstoringen. Dat andere marxistische fenomeen — ik denk dat ik in dit opzicht meer een marxist ben dan Eatwell —, de concentratie in de economie, is eveneens een van belang zijnde faktor die permanent de evenwichtstendens kan verstoren. In die zin hebben de aanpassingen, heeft het aanpassingsproces van Eatwell, een permanent karakter. En in dit opzicht ben ik meer een marxist dan Eatwell. Je zou de relatie tussen technische verandering en economische ontwikkeling als een eenrichtingsverkeer kunnen zien waarbij een nieuwe technologie een exogene schok betekent die de economie verstoort, waarna we na enige tijd weer terugkeren op

het evenwichtspad. Het is echter ook mogelijk om de relatie tussen technische verandering en economische ontwikkeling te zien als een cirkelvormig proces. Ikzelf ben geneigd om de laatste benadering te volgen. Technische verandering kan leiden tot veranderingen in de economie, en veranderingen in de economie hebben weer een zekere invloed op het pad van de technische verandering in de tijd, haar karakter en haar tempo.

Voor mij is dus vanuit het gezichtspunt van de technische verandering het hele evenwichtsbegrip een zeer moeilijk begrip, en ik ben steeds meer geneigd om dit evenwichtsbegrip af te danken. Tot nu toe ben ik er niet in geslaagd om een geschikt alternatief te vinden, dus daarom moet ik er misschien toch aan vast blijven houden.

Eatwell:

Tot de folklore van de meeste landen behoren grappen over andere volken. Zoals u misschien weet gaan die bij de Engelsen meestal over Ieren. Een typerende grap over een Ier is: als je hem de weg vraagt bijvoorbeeld van hier naar de Dam, dan zegt hij: "Ik weet wel hoe je er moet komen, maar ik zou ergens anders vandaan vertrekken." Heertje zegt volgens mij: Zeker, Keynes heeft ons gewezen hoe we moeten gaan, maar in de Nederlandse economie kunnen we helaas niet hiervandaan vertrekken. Je ziet dat aan de uitspraken die hij in zijn verhaal deed — waar ik in mijn betoog niet tot in details op in ben gegaan — en aan een paar van de argumenten die hij zojuist naar voren heeft gebracht. Om te beginnen is het opmerkelijk dat hij zowel in zijn verhaal als in de argumentatie van zojuist weer terugvalt op het idee dat de economie, ja de hele wereld, een bezettingsgraad van 100% kent. Hij zei dat als de Arabieren rijker worden dan wij dan armer moeten worden. Hier is de koek, die moet verdeeld worden, en als de een meer krijgt, krijgt de ander minder. Het idee dat de koek zou kunnen groeien schijnt niet in het schema van professor Heertje voor te komen. Geheel in die trant wordt ons verteld dat als de overheidsinvesteringen omhoog moeten, dat we dan op andere kollektieve uitgaven moeten bezuinigen. Waarom? Blijkbaar omdat de produktiemogelijkheden gefixeerd zijn — is dat niet zo, dat wil zeggen zijn er produktiemogelijkheden onbenut, waarom zou je dan op het een moeten bezuinigen om iets anders te kunnen verhogen?

Door zijn hele betoog heen loopt de fundamentele veronderstelling dat we op het maximumniveau van bedrijvigheid zitten en dat dit peil niet verder verhoogd kan worden, Nu ondersteunt hij dit natuurlijk met zijn idee van structurele werkloosheid. Ik denk dat dat een grote vergissing is, zowel theoretisch als historisch. Het is zonder meer waar dat de technische voortgang voortschrijdt in de

tijd, dat voorkeuren veranderen, dat er meer gevraagd wordt, dat er andere goederen geproduceerd worden, en dat er dus sprake is van een voortdurende aanpassing in de produktiestruktuur; en dit proces hoeft niet noodzakelijk gladjes te verlopen. Het gaat bij dit aanpassingsproces eenvoudigweg om het proces waarlangs zich de verplaatsing van kapitaal voltrekt en waarlangs de kapitalistische economie de structuur van de produktie aanpast aan de structuur van de vraag. Als de effectieve vraag op een hoog niveau ligt zou dit proces relatief snel en pijnloos verlopen aangezien ontslagen werknemers dan gemakkelijker nieuwe banen kunnen vinden, of — als er een groot tekort aan werknemers is — aangezien werkgevers dan bereid zouden zijn om mensen om te scholen, enzovoorts. Industriegebieden zouden niet geteisterd worden door werkloosheid met de daarbij horende uitstralingseffekten die leiden tot een algehele recessie. De structurele aanpassing van kapitalistische economieën is dus iets dat de hele tijd doorgaat, een kontinu proces dat op zijn minst versneld zal worden, of eigenlijk alléén maar verlicht kan worden door een hoog niveau van de effectieve vraag. Professor Heertje echter stelt een lange termijn-probleem aan de orde, het structurele probleem dat de lonen te hoog zijn. Hij zegt: als de lonen te hoog zijn, dan zal men kapitaalintensievere technieken kiezen. Een stelling die in feite theoretisch gezien — zoals velen van u zullen weten — onjuist is.

Maar dat is niet het punt waarop we ons op dit moment moeten concentreren. Veronderstel dat men technieken kiest die kapitaalintensiever zijn, waarvoor meer kapitaal nodig is en minder arbeid bij een gegeven produktieniveau van het bedrijf; betekent dat dan dat er werkloosheid ontstaat? Nee, bij het juiste effectieve vraag-niveau kan je iedereen aan werk helpen met meer kapitaal. Alleen wanneer de economie al op het niveau van volledige werkgelegenheid zou zitten, en er een beperkte hoeveelheid kapitaal beschikbaar is, zal dit substitutieproces leiden tot werkloosheid. Als we alleen maar praten over een verandering in het produktieproces, zal een hoger niveau van effectieve vraag beslag leggen op meer kapitaal en arbeid, zonodig bij een hogere kapitaal/arbeid-verhouding. Maar de stelling dat bij een loonstijging de kapitaal/arbeid-verhouding zal toenemen is theoretisch onhoudbaar; je zou dat in de literatuur kunnen nakijken, maar eigenlijk is het nogal een afgezaagd verhaal.

Waar het om gaat is dat *keuze van techniek* niet hetzelfde is als *werkgelegenheid*; tenzij natuurlijk je kapitaalgoederenvoorraad volledig benut is en je met geen mogelijkheid nog meer arbeiders kunt gebruiken. Maar die situatie doet zich in Nederland niet voor. We hadden het alleen maar over een algemene tendens die wel mogelijk maar niet waarschijnlijk is, een tendens in de richting van

een hogere kapitaalintensiteit van de produktie. Maar nogmaals, dat heeft hoe dan ook niets te maken met het ontstaan van werkloosheid.

Tenslotte nog een politieke redenering van professor Heertje die het had over de onafhankelijkheid van de presidenten van centrale banken. Hier wordt dat bijzondere slag van godminnende, godvrezende en sobere lieden ten tonele gevoerd die men de presidenten van de centrale banken noemt, en die onafhankelijk zijn van die snode en over 't algemeen gesproken immorele politici, en die er borg voor staan dat er een economische politiek gevoerd wordt op een soort van kalvinistische en louterende manier. Nu kan men inderdaad wijzen op de relatieve onafhankelijkheid van sommige van deze mensen. Dat argument bracht professor Heertje afgelopen week inderdaad tegen mij naar voren. En dus belde ik dit weekend een vriend van mij op die bij de Bank van Engeland werkt, en ik vroeg: "kun je me vertellen wie de politiek 't meest onafhankelijke president van een centrale bank in het Westen is? Wie van die mensen heeft werkelijk controle over zijn bank, en heeft niet te maken met politici die zich er tegen aan bemoeien en er een puinhoop van maken?" Het antwoord luidde: zonder enige twijfel is dat de president van de Bank van Italië — en Italië heeft het hoogste inflatietempo ter wereld.

Ik ben dus bang dat professor Heertjes idee van onafhankelijkheid geen stand houdt in het licht van empirisch bewijsmateriaal.

Tenslotte zou ik nog een opmerking willen maken over de specifieke industriële problemen van Nederland. Ik heb de indruk dat Nederland gekonfronteerd wordt met een serieus probleem wat betreft de industriële produktie, in die zin dat de sterke betalingsbalanspositie van Nederland enkele jaren lang gehandhaafd kon worden dankzij de export van *aardgas*. Het is een duidelijke noodzaak om een industriële sektor op te bouwen die de exporten op kan gaan leveren die nodig zijn voor een evenwicht op de betalingsbalans om zo volledige werkgelegenheid te kunnen handhaven tegen de tijd dat de aardgasexporten zullen gaan teruglopen.

Onder die omstandigheden is het een eerste vereiste dat er een hoog niveau van effectieve vraag is naar de binnenlandse industriële produktie. Hoe je dat ook doet, hetzij door de wisselkoers te manipuleren, hetzij door subsidies te geven aan de binnenlandse industrie, hetzij door handelsbelemmeringen, hoe dan ook, het is een eerste vereiste dat er een hoog niveau is van effectieve vraag naar de binnenlandse industriële produktie, opdat er hoge winsten behaald worden in de industrie en er flink geïnvesteerd kan worden om Nederland een industrieel draagvlak te geven op basis waarvan het qua industrie weer kan concurreren en niet eenvoudig een

betalingsbalans heeft die gedragen wordt door de export van aardgas. Misschien komt jullie elftal er dan ook weer boven op.

Voorzitter:

de zaal krijgt nu gelegenheid aan de discussie deel te nemen. Zijn er vragen?

Vraag voor prof. Heertje:

U bent voorstander van loonmatiging, maar dat zal alleen dan een stijging van de winst met zich meebrengen als de verkopen op peil blijven — wat niet zo waarschijnlijk is bij een verlaging van het inkomen.

Heertje:

Volgens mij gaat het hier om het bekende probleem dat inkomen niet alleen de bron is van koopkracht, maar dat het *ook* een onderdeel is van de kosten. Kwalitatief gezien is uw stelling natuurlijk juist, er zitten twee kanten aan de medaille. Maar als we naar de huidige situatie kijken, ben ik geneigd om het kostenaspect van lonen en salarissen te onderstrepen, en daar de nadruk op te leggen. Ik heb al gewezen op het 'zwarte circuit' in de economie, maar ook afgezien daarvan denk ik dat de belangrijkste problemen in onze economie te wijten zijn aan het feit dat ons kostenpeil te hoog is. Laat ik maar een zeer eenvoudig voorbeeld geven dat in deze kringen uitstekend op zijn plaats is: als alle hoogleraren hier in Amsterdams — dat wil zeggen iedereen die docent is aan de universiteit, want die heten tegenwoordig allemaal hoogleraar, zoals u weet — hun salaris zouden verlagen met pakweg 10%, dan zou dat bedrag gebruikt kunnen worden om een zekere hoeveelheid werkgelegenheid binnen de universiteit te scheppen. In de kollektieve sektor zou zo'n matigingspolitiek, eerder nog dan in de partikuliere sektor, *onmiddellijk* kunnen leiden tot meer werkgelegenheid. In de marktsektor moet je maar afwachten of bijvoorbeeld een loondaling of een afname van de loonstijging werkelijk zal leiden tot meer werkgelegenheid, omdat inderdaad óók de afzet zal moeten stijgen. werkelijk zal leiden tot meer werkgelegenheid, omdat inderdaad óók de afzet zal moeten stijgen.

Maar in de kollektieve sektor kun je direkt meer werkgelegenheid kreëren omdat er meer dan genoeg kollektieve behoeften zijn. Onder de huidige omstandigheden is het kostenaspect dus zeer belangrijk, en ik denk niet dat er een algemeen tekort in de vraag zal optreden in die zin dat de winsten zullen dalen, als we de salarissen van alle hoogleraren aan de universiteiten verlagen. Op de lange termijn zal het effect van matiging een verbetering van de

ekonomische situatie betekenen en eveneens een verbetering van het reële inkomen van alle betrokkenen. Binnen de kollektieve sektor hoef je weer minder geld uit te geven aan werkloosheidsuitkeringen, want hun aantal zal per saldo verminderen. Al met al ben ik geneigd om te verdedigen dat het kostenaspect op dit moment belangrijker is dan het inkomensaspect. Ik sluit niet uit — en dat zou ik graag duidelijk zeggen — dat in een andere ekonomische situatie het aspekt van het inkomen en de effectieve vraag belangrijker is dan het kostenaspect. Maar in de huidige situatie zou ik willen stellen dat een verlaging van lonen en salarissen ~~zou-ik-willen-stellen-dat-een-verlaging-van-lonen-en-salarissen~~ veel effectiever zal zijn als je werkgelegenheid wilt scheppen dan een stijging van de effectieve vraag die gefinancierd wordt met behulp van geldschepping in plaats van met normale financieringsbronnen. Wat Eatwell in zijn reaktie min of meer volledig buiten beschouwing liet, is natuurlijk het hele probleem van de inflatie. We worden gekonfronteerd met een hoog inflatietempo en we moeten dat omlaag brengen om een betere ekonomische situatie te krijgen.

Vraag voor prof. Heertje:

U zegt dat de werkloosheid een probleem is met allerlei kanten, maar uw oplossingen ervoor zijn nogal globaal. U zegt: verlaag de totale kosten, bezuinig op de overheidsuitgaven. U vindt dat we een kwaal die een reëks oorzaken kent moeten aanpakken met enkele globale maatregelen.

Heertje:

Ik begrijp wat u bedoelt. Maar laat ik eerst even duidelijk stellen dat ik niet in het *algemeen* zei: bezuinig op de overheidsuitgaven. We kunnen deze uitgaven namelijk onderverdelen, in inkomensoverdrachten, salarissen van werknemers in de kollektieve sektor en echte overheidsuitgaven in de zin van investeringsprojekten, deelnemingen in partikuliere ondernemingen, subsidies enzovoort. Ik ben voorstander van loonsverlaging voor werknemers in de kollektieve sektor. Met betrekking tot de inkomensoverdrachten ben ik voorstander van een politiek waarbij het *aantal* uitkerings-trekkenden omlaag wordt gebracht, met handhaving van het uitkeringsniveau. En misschien ben ik voor een verhoging van de overheidsuitgaven op bepaalde terreinen en in bepaalde regio's. Ik zou me bijvoorbeeld kunnen voorstellen dat de regering in het kader van een innovatiebeleid een vraag creëert naar bepaalde produkten, voor de produktie waarvan een hoogwaardige technologie vereist is. Dit zou de ontwikkeling van de ekonomie kunnen bevorderen. Mijn stellingname is misschien wat subtieler

dan u oorspronkelijk dacht. En wat meer is: ik ben ook voor een permanent prijs- en inkomensbeleid. Ik zeg met nadruk permanent, want tegenwoordig lijkt het alsof socialistische regeringen voorstander zijn van een prijsbeleid, en liberale regeringen van een inkomensbeleid. Ik daarentegen pleit sterk voor een permanent prijs- *en* inkomensbeleid. Om u een beter beeld te geven van het totaal van mijn ideeën: ik ben, om nog één punt te noemen, ook voor sociale innovatie. Als ik dat zeg, dan doel ik op de besluitvorming binnen de onderneming, want volgens mij is het ook een belangrijk element in het werkgelegenheidsbeleid dat werknemers invloed hebben op de keuze van nieuwe technieken, zodat ze zelf de arbeidskwaliteit, het werkgelegenheidseffekt en bijvoorbeeld het effect op produktiviteit kunnen beoordelen. Het probleem heeft vele kanten en we hebben dus niet genoeg aan één oplossing. Juist John Eatwell bepleit maar één globale maatregel, de keynesiaanse maatregel, ikzelf ben voor een reeks specifieke maatregelen.

Vraag voor prof. Heertje:

Professor Heertje heeft nu zijn voorkeur voor verschillende beleidsvormen uitgesproken, maar hoe effectief zullen die zijn? Ik bedoel dit: hij zegt dat de regering zo en zoveel moet besteden om een hoogwaardige technologie te stimuleren. Goed, laat de regering hiermee beginnen en het resultaat is dat een of andere Duitse of Amerikaanse onderneming als leverancier zal optreden. Er bestaat nu eenmaal geen geavanceerde Nederlandse industrie in de apparatenbouw, de machinebouw, de telekommunikatie- of de komputersector en noem maar op. Tweede voorbeeld: u zegt dat u voor een permanent inkomensbeleid bent. Maar wat is de waarde van die uitspraak, als het erop aankomt de vakbonden in bedwang te houden? Denkt u dat Wim Kok, Schelling enzovoorts naar uw advies zullen luisteren? Zoals u weet zei Albada dat er een blijvende loonstop zou komen, en toen heeft het parlement die beperkt tot één jaar. Naar wie luistert het parlement nu eigenlijk?

Heertje:

Ik geloof dat de essentie van deze vraag is dat het niet zo interessant is om het hier over privé-voorkeuren te hebben, en zeker niet over de mijne. En ik ben het daar wel mee eens. Maar ik moest gewoon — als reactie op die voorgaande vraag — een schets geven van de reeks instrumenten die ik bepleit; het misverstand dreigde te ontstaan dat ik niets anders voor zou staan dan loonsverlaging.

Ik wil deze vragen wel beantwoorden, maar ik denk dat dat op dit

moment niet zo belangrijk is, want het probleem hoe je een bepaald beleid kunt effectueren doet zich inderdaad *altijd* voor. Iemand anders zou voor een verhoging van de effectieve vraag kunnen zijn, en ook dan zou je weer kunnen zeggen: hoe wil je dat doen, als Zijlstra niet bereid is om meer geld te scheppen. Dan heb je dus weer hetzelfde probleem. Je bent voorstander van een bepaalde politiek, maar kan deze niet uitvoeren omdat er bepaalde maatschappelijke barrières in de weg staan. En dat geldt ook voor mijn voorstellen. Daar heeft u volkomen gelijk in.

Er is vandaag de dag geen politiek draagvlak voor een permanente inkomenspolitiek. Dat klopt. Hetzelfde geldt voor andere beleids-terreinen. Het innovatiebeleid komt net een beetje van de grond, en misschien dat de Nederlandse regering over een paar jaar een vraag naar speciale produkten wil kreëren. Maar, ik ben het alweer met u eens, deze produkten zullen zorgvuldig moeten worden gekozen. Heel zorgvuldig. Maar we zitten hier op de universiteit, en hier kunnen we nog – nee, moeten we zelfs – spekuleren over mogelijkheden, zonder alles ook in de praktijk te hoeven brengen. Zoniet, dan kan iedereen nu beter de zaal verlaten.

Zelfde vragensteller:

Mag ik hier nog even op terugkomen, want mijn vraag had een verdergaande strekking. Ik zou willen wijzen op de artikelen en uitspraken van Lindbeck bijvoorbeeld, die zegt dat de nationale regeringen in toenemende mate onbekwaam zijn in het onder controle houden en besturen van de economie. Hoe denkt u hierover?

Heertje:

Tja, daar ben ik het wel mee eens en ik kan er misschien aan toevoegen dat in het eerste deel van mijn betoog een passage voorkwam waar ik het over de economische theorie van de besluitvorming in de kollektieve sektor had. Die theorie heeft veel met uw problemen te maken. Het feit dat we de mensen die in de kollektieve sektor werken zien als een groep individuen, met hun eigen individuele doelstellingen en instrumenten, verklaart dat het tegenwoordig zo moeilijk is om te regeren en een economie te besturen. En dit geldt niet alleen voor Nederland, maar ook voor de VS en overal elders. Dit heeft ook te maken met het feit dat de individuen zich steeds meer bewust worden van hun eigen individuele situatie en deze ook zelf willen beïnvloeden, en in verband hiermee – en dit herhaal ik – zei ik al dat er een sociale innovatie zou moeten plaatsvinden binnen het besluitvormings-proces van de ondernemingen. Hier is dezelfde theorie van toepassing, namelijk dat het management het niet op een

autoritaire manier kan klaarspelen, dat er geen sprake meer kan zijn van een gecentraliseerde besluitvorming. Wat nodig is, is een organisatie van de besluitvorming, ook op het niveau van de individuele ondernemingen, teneinde rekening te houden met de effecten waar u het over had. De regering kan tegenwoordig niet *beslissingen nemen en doorvoeren*, het ligt meer voor de hand dat de regeringen, net als managers van universiteiten of elders, *de besluitvorming moeten organiseren* en de voorkeuren en meningen van alle betrokkenen in aanmerking moeten nemen.

Vraag voor dr. Eatwell:

Ik vraag me af of dr. Eatwell kan verklaren waarom er nog steeds inflatie is, terwijl de wereldeconomie meer naar deflatie neigt.

Eatwell:

Ik wil deze vraag graag beantwoorden, hier had professor Heertje het ook al over. Bedankt voor het stellen van een vraag die naar mijn idee was blijven liggen.

Waar ik het over had was het volgende. Als in een situatie zoals die ontstaan is na de tweede wereldoorlog, waarin er een doorlopende groei van het reële inkomen plaatsvond in de meeste westerse landen (een groei die volgens mij inmiddels geïnstitutionaliseerd is in vakbondsonderhandelingsstructuren, of in de structuur van kollektieve onderhandelingen in het algemeen), als in zo'n situatie een daling in de produktie optreedt, een daling in het activiteitsniveau, dan heeft dat tot gevolg dat vakbonden in een poging om dezelfde reële inkomensgroei te behalen als in het verleden, welke groei zoals ik zei helemaal ingebouwd is geraakt in de sociale, politieke en institutionele structuur van de economie, zo'n sterk beslag op het verminderde niveau van de produktie gaan leggen dat de ondernemers in de gaten krijgen dat hun winsten gaan dalen en vervolgens hun prijzen verhogen. Maar als de reële lonen van de arbeiders dalen, hoe kunnen zij die dan op een andere manier proberen te herstellen dan door het eisen van een verhoging van hun geldlonen?

En zo ontstaat een tegenstrijdigheid: twee claims op het totaal komen, bij elkaar opgeteld, uit op meer dan 100%, en dat komt door de daling in de produktie, of liever gezegd door de daling in de groei van de produktie, en zo ontstaat er een toestand van inflatie. Je ziet dat ook in dit land. Uit onderzoek dat Odink en ik hier gedaan hebben is gebleken dat de enorme loonstijging in Nederland in het begin van de zestiger jaren, na de beëindiging van de geleide loonpolitiek, de ontwikkeling van de Nederlandse reële lonen in feite weer terugbracht op een historische trend. Eigenlijk was het geen loonexplosie, maar was er sprake van een herstel na een

periode van het neerdrukken van de lonen. Wat gebeurde was een terugkeer van de loonontwikkeling naar de oude trend. En als zo'n historische trend ingebouwd zit in het weefsel van de maatschappij, zoals ik opperde, zal het — tenzij er echt een vreselijk grote sociale en politieke crisis ontstaat, zoals de politiek van professor Heertje die zou kunnen veroorzaken — zo gaan, dat je met een daling van de produktie concurrerende claims in geld krijgt op een ingekrompen totale produktie, en dat schept inflatie.

De reden waarom derhalve een vergroting van de effectieve vraag in feite de inflatie zal *vermindere*n, is dat zo'n vergroting zal leiden tot een verhoging van de produktie. En dat op de korte termijn zowel als op de lange termijn. We weten bijvoorbeeld als resultaat van het werk van Arthur Okun op het Brookings Instituut, dat (deze stelling is nu bekend als *Okun's wet*) op de korte termijn in een periode van conjunktuurherstel de produktiviteit positief samenhangt met het niveau van de werkgelegenheid. Dat als het niveau van de werkgelegenheid omhoog gaat, de marginale arbeidsproduktiviteit stijgt, als je het liever zo wilt zeggen; de gemiddelde arbeidsproduktiviteit zal stijgen. Dat wil zeggen dat het niveau van de produktie per arbeider procyclisch is: in een *boom* produceren arbeiders méér per hoofd dan in een *slump*. Dit is het effect op korte termijn.

Het effect op de lange termijn is dat een hoge groeivoet van de effectieve vraag een stimulans vormt voor de investeringen en zo zal leiden tot produktiviteitsgroei, wat weer zorgt voor een hoge produktiegroei. We hebben dus tegelijkertijd een hoog *niveau* van produktie en een snelle *groei*. Ik zou ook willen zeggen, hoewel ik dan wat op de zaak vooruitloop, want ik had het in mijn konklusie naar voren willen brengen, dat ik wil benadrukken dat het behoud van een hoog niveau en een snelle groei van de effectieve vraag een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde is voor een industrieel herstel. Het is een noodzaak, maar in de situatie waarin de wereldeconomie nu verkeert zal het niet afdoende zijn. Ik bedoel dat we een industriepolitiek nodig hebben en niet enkel een algemene globale verhoging van de effectieve vraag; er is wellicht een specifieke politiek nodig om de effectieve vraag op speciale bedrijfstakken binnen de Nederlandse economie te richten.

Wat ik dus de hele tijd zeg: stimuleer de effectieve vraag, omdat het een noodzakelijke voorwaarde is voor industrieel herstel en ontwikkeling zowel in Nederland als in het hele Westen, maar blijf hier niet bij.

Vraag voor dr. Eatwell:

(onverstaanbaar. Deze vraag betreft het probleem van het in

bedwang houden van de lange termijn-rentevoet).

Eatwell:

Ik zou het hier eigenlijk in mijn laatste opmerkingen over gaan hebben, maar allereerst: in bijna geeneen empirische studie, die op het ogenblik algemeen geaccepteerd wordt als bevredigend, is het verband tussen de omvang van de investeringen in de industrie en de rentevoet vastgesteld. Daarom ben ik niet gek op theorieën over de rentevoet wat dat betreft.

Ten tweede is het duidelijk dat de reële rente vrij laag is en in feite negatief in veel landen (de reële rentevoet geeft de rente weer na verrekening van de inflatie).

Ten derde: ik geloof dat het probleem van hoge rente is dat die de inflatie bevordert. Hoge rente vormt een kostenpost en iedereen kan uitrekenen dat erg hoge rentes doorwerken in de industriële kosten omdat zij voorraadvorming meestal duur maken, kortom hoge rentevoeten zijn lastig voor de industrie. Maar dat betekent *niet* dat ik zonder meer ermee kan instemmen dat ze een probleem vormen met betrekking tot de groei of de investeringen. Ik geloof dat die stelling theoretisch niet zo goed onderbouwd is, en zeker niet empirisch.

Maar ik geef toe dat hoge rentevoeten vervelend zijn omdat ze nu eenmaal inflatie tot gevolg kunnen hebben, aangezien ze worden doorberekend in de kosten.

De voorzitter nodigt beide sprekers uit enige slotopmerkingen te maken, om te reageren op elkaars verhaal en op de vragen van het publiek.

Eatwell:

Ik zou deze discussie wel af willen sluiten omdat ik een beetje kwaad word. Ik ben echt kwaad omdat, terwijl we hier zitten in een situatie waarin de werkloosheid in de westerse wereld het hoogst is sinds de dertiger jaren, je een politiek hebt die zegt dat we niet de vraag moeten vergroten maar de lonen moeten verlagen. Ik dacht echt dat Keynes ons van deze idioterie had genezen, die leidt tot een neergaande spiraal in het kapitalistisch systeem en zorgt voor zoveel ellende voor zoveel mensen en voor zoveel menselijke verspilling. Ik zou veel liever willen leven met een inflatie van 100% en volledige werkgelegenheid, dan met een inflatie van 5% en een werkloosheid van 20% met al de sociale ellende vandien.

Gelukkig is dat niet nodig, omdat een bevredigend niveau van de effectieve vraag zoals ik heb beschreven de sleutel zal zijn tot een vermindering van de inflatie. De inflatie die we in de zeventiger

jaren hebben meegemaakt is vooral het gevolg van de economische crisis zelf geweest. De crisis in de reële produktie heeft de inflatie teweeggebracht en niet omgekeerd. Trouwens, ik vind het opmerkelijk naïef van professor Heertje dat hij gelooft dat de directeur van De Nederlandsche Bank de geldhoeveelheid en de bestedingen in de hand zou kunnen houden in een land waar totaal geen deviezenbepalingen bestaan die de in- en uitvoer van geld regelen. Ondernemingen kunnen zowel van buitenlandse als van Nederlandse banken geld lenen; hoe kun je dan in vredesnaam de geldhoeveelheid beheersen?

Als hij nu pleit voor deviezenbepalingen, dan ga ik met hem mee, voortreffelijk, op zo'n manier kunnen we de effectieve vraag verhogen zonder dat die stomme bankiers kapitaalvlucht en zo veroorzaken. En daarom denk ik dat zijn redenering bruikbaar is. Maar de veronderstelling dat je de geldhoeveelheid van een land zonder zulke bepalingen kan regelen lijkt mij buitengewoon naïef. Maar ik wil afsluiten met het wereldprobleem waar ik het over heb gehad. Ik vind dat Nederland er wat betreft dit wereldprobleem erg goed voorstaat. Veel beter dan Engeland bijvoorbeeld. Jullie produktiviteitsgroei ligt historisch op een veel hoger niveau, jullie algemene industriële capaciteit en dynamiek is superieur aan die van Engeland. En dat mag dan niet *veel* zeggen, maar ik vind het tamelijk positief.

Hierdoor, en ook door het aardgas dat een zekere ruimte geeft, denk ik dat als jullie de juiste politiek voeren met een hoog niveau van de vraag, gekombineerd met een industriepolitiek om zo enige industriële problemen die er voor de Nederlandse industrie aan zitten te komen op te lossen, dat dan de vooruitzichten redelijk goed zijn. Dat lost echter de algemene wereldproblematiek niet op en hier ben ik dan ook enigszins pessimistisch over. De structurele factoren die ik eerder noemde schijnen namelijk niet op een zekere oplossing af te sturen. De economieën met een structureel tekort, voornamelijk Engeland maar belangrijker nog binnenkort de VS, neigen namelijk naar een deflatiepolitiek, en dit zal het hele wereldsysteem een neerwaartse beweging geven. Het is bijzonder gevaarlijk om nu over inflatie en loonsverlaging en strak geldbeleid te praten, in een situatie waarin we met zo'n serieus wereldprobleem te maken hebben. Het is gevaarlijk voor de toekomst van het wereldsysteem. Wat er moet gebeuren is dat we het werkelijke structurele probleem gaan aanpakken dat er tussen de westerse landen bestaat, om de belemmering die in sommige landen bestaat tegen een vergroting van de effectieve vraag uit de weg te helpen en hierdoor volledige werkgelegenheid en een bevredigende produktiviteitsgroei in het gehele westen te scheppen, *met* de hieruit volgende vergroting van de vraag naar

goederen uit de derde wereld en de voordelen die ook de derde wereld hiervan zou hebben.

Als we naar zo'n beleid willen zoeken dan moeten we de onderlinge verhoudingen tussen de belangrijkste industriestaten onderzoeken, en op het thuisfront bekijken hoe Nederland een bevredigend beleid kan voeren om een hoog werkgelegenheidsniveau en een redelijk konstante reële inkomensgroei te bereiken, om in de maatschappelijke behoeften te voorzien in de moeilijke tijden die eraan komen.

Heertje:

Een paar slotopmerkingen. Allereerst is het een beetje dom om te denken dat ik alles alleen maar in termen van een gegeven koek zie, en om als ik het over het probleem van de OPEC heb, en zeg dat we moeten accepteren dat die rijker wordt terwijl wij armer worden, te denken dat ik dat zeg omdat ik uitga van de vooronderstelling van een gegeven koek. Moeten we volgens dr. Eatwell echt blijven doorgaan met het laten doorwerken van de OPEC-prijsverhogingen in de lonen?

In mijn hele benadering ben ik uitgegaan van het gegeven van een ontwikkelde economie waarin je allerlei veranderingen tegenkomt, waarin technische ontwikkeling een zeer belangrijke rol speelt, en natuurlijk weet ik dat er in principe sprake is van een groei-proces. Als ik zeg dat de OPEC-landen rijker worden, dan bedoel ik natuurlijk dat ze in de toekomst een groter deel zullen krijgen van de groei van de koek. Maar de hoofdzaak is natuurlijk dat we zullen moeten accepteren dat de olieprijs hoger ligt, en dat we dus zullen moeten bezuinigen op andere uitgaven. *Dat* was mijn belangrijkste punt, en je kunt daar niet wat tegenin brengen door alleen maar te zeggen dat ik van een gegeven koek uitga. *Dat* gaat wat te ver en het doet afbreuk aan het hoge niveau van dit debat als er zulke elementen insluipen.

Mijn tweede punt betreft de invoering van nieuwe technieken en de uitstoting van arbeid waartoe die zou kunnen leiden, en of ze arbeidsbesparend zullen zijn of niet. Empirisch onderzoek laat in ieder geval zien dat zodra de situatie zo is dat je op de lange termijn een niveau kunt verwachten van de lonen en salarissen dat uitstijgt boven dat van de produktiviteit, er een neiging bij de ondernemers zal ontstaan om te zoeken naar andere technieken, om nieuwe methoden uit te vinden die een andere verhouding tussen arbeid en kapitaal kennen. Er bestaat ook de neiging om deze als ze eenmaal ontwikkeld zijn ook werkelijk in te voeren. Maar dat is het probleem niet. Het probleem zit niet in de uitstoting van de arbeiders, maar het schuilt in de vraag of het mogelijk is de uitgestoten arbeiders elders weer tewerk te stellen — *dat* is het hoofd-

probleem. Eatwell zegt nu: ach, dat is helemaal geen probleem, dat is louter een kwestie van vervanging en aanpassing. Tja, dat is de bekende neoklassieke stelling. En ik ben het met die neoklassieke stelling niet eens, want volgens mij is het niet zo'n glad verlopend proces als hij hier suggereert. Ik heb me vooral bezighouden met de voorwaarden waaronder dat proces van substitutie en aanpassing beter zou verlopen, en volgens mij is wat dit betreft een beter investeringsklimaat, niet alleen in de partikuliere sektor maar ook in de kollektieve sektor, een noodzaak, als je ervoor wilt zorgen dat diegenen die uitgestoten worden binnen voldoende korte tijd weer aan het werk kunnen, en niet pas op de zeer, zeer lange termijn. Wat dat betreft zou een matigingsbeleid, waarbij vooral diegenen zouden matigen die het zich kunnen permitteren — volgens mij zijn dat met name degenen in de kollektieve sektor werken —, een zeer belangrijk element zijn, hoewel ook weer niet het enige.

Mijn derde opmerking betreft de inflatie en de werkloosheid, en de vraag van de 5% werkloosheid of de 100% inflatie. Op de achtergrond hierbij staat het beroemde idee dat die twee tegen elkaar uitwisselbaar zouden zijn. Binnen een strikt keynesiaanse setting is dat ook zo. Als er alleen maar sprake is van conjunkturele werkloosheid en het gaat om keynesiaanse werkloosheid, dan kan je daar vanaf komen door de bestedingen op te voeren, en als je daarmee te ver doorgaat, dan voer je de vraag te ver op en krijg je inflatie, maar de werkloosheid is verdwenen. Dus je kunt kiezen tussen die twee. Maar als je ook in termen van kosteninflatie en van structurele werkloosheid denkt, dan zou enerzijds de structurele werkloosheid wel eens op z'n minst gedeeltelijk kunnen zijn veroorzaakt door kosteninflatie, en anderzijds worden in een situatie van permanente kosteninflatie de kansen van degenen die werkloos zijn geworden om weer aan het werk te komen kleiner. Als we dus naar het hele beeld kijken, en de economie niet uitsluitend bezien vanuit een keynesiaans gezichtspunt maar ook andere aspecten van de economie in ogenschouw nemen, dan kan een verlaging van de inflatie ook zin hebben doordat ze de werkgelegenheidssituatie verbetert. En nu mijn laatste opmerking, over die stelling met betrekking tot de centrale bank. Ik begrijp dat dat een tamelijk nerveus weekend heeft opgeleverd voor dr. Eatwell, en ik zou sterk willen aanraden om de steekproef wat ruimer te nemen. Het is niet genoeg om alleen maar één kollega in Engeland te bellen, en het is niet voldoende als je alleen maar informatie over Italië hebt. Het hebben van een onafhankelijke positie betekent nog niet het gebruik maken ervan. Ik zou u ten sterkste willen adviseren om ook eens te bellen met de directeuren van de centrale banken van

Argentinië en Israël en Duitsland en de VS, en misschien ook van Japan, om zo wellicht een steviger empirische basis te verlenen aan uw uitspraken. Degenen die onafhankelijk zijn en van hun positie gebruik maken om de inflatie te beperken hebben daar vrij veel succes mee. Ik dank u.

Over vraagstukken van economische politiek publiceerden wij eerder onder meer:

Hugo van der Laan, *Het werkgelegenheidsbeleid in de jaren 1972-1976*. TPE 1/1.

Wiener Salverda, *Het 1-procent-beleid: kritiek op een 'linkse' norm*. TPE 1/1.

Rob de Klerk, *Kosten, vraag en werkgelegenheid: een schets van economisch-theoretische opvattingen en economisch-politieke standpunten*. TPE 1/4.

Eduard Bomhoff, *Het CPB en de 'loonexplosie' van 1964*. TPE 1/4.

Gerrit Vlieger, *Bezuinigingen en werkgelegenheid*. TPE 2/3.

Christel Neusüss, *Nieuwe elementen in de huidige economische stagnatie*. TPE 3/3.

Rob de Klerk en Boe Thio, *Van arbeidsplaatsentekort naar onderbezetting? Wederwaardigheden van het jaargangenmodel van het Centraal Planbureau*. TPE 3/4.

Recente discussiebijdragen over het rapport *Economisch beleid uit de klem* waren:

Hugo van der Laan en Niko Siljee, *Economisch beleid uit de klem. een bespreking*. TPE 4/3.

Eduard Bomhoff, *Vraagstimulering en werkloosheid. Een kritiek op Economisch beleid uit de klem*. TPE 4/3.

Arthur van den Berg, Jörg Glombowski en Guust de Schutter, *Economisch beleid uit de klem: kritische kanttekeningen met betrekking tot het voorgestelde makro-economische stimuleringsbeleid*. TPE 4/4.

Casper van Ewijk, John Hagedoorn, Rob de Klerk, Geert Reuten en Boe Thio, *Het Keynesianisme voorbij. Argumenten tegen matigingsbeleid*. TPE 4/4.

Ton Korver, *Klemmende vragen. Aantekeningen bij een ekonomenrapport*. TPE 4/4.